

steden had voorgedaan als gevolg van de groei van de nijverheid en de daarmee verband houdende proletarisering. Het wangedrag van velen — in toenemende mate afkomstig uit de lagere sociale klassen — zien zij als een protest tegen onderbetaling, slechte arbeidsomstandigheden en de terreur van het geld in de markteconomie. Zij zien de hen ter beschikking staande beschrijvingen van het gedrag van de voor collocatie voorgedragen als een weergave van een maatschappelijke realiteit.

Het is evenwel de vraag of dit juist is. In tegenstelling tot Roy Porter² beschikken zij niet over egodocumenten van de gek, maar slechts over de beelden die derden van zijn gedrag schetsten. Daarin schuilt in ieder geval een discursief element: zo dachten anderen erover. De verklaring van gelijkaardige verschijnselen als zich in de Oostenrijkse Nederlanden voordeden, aangetroffen in het zuiden van Frankrijk door Giordana Charuty³, spreekt mij meer aan. Voor haar gaat het bij de opsluiting om een middel om de samenleving te medicaliseren, de machtsverhoudingen binnen het gezin in stand te houden, een controletechniek om burgerlijke waardesystemen op te leggen en een verandering in cultuurpatronen door te drukken. Zij spreekt in dit verband van *aliénation mentale*.

Ook kan worden gedacht aan een meer historisch-sociologische verklaring, zoals in 1980 geopperd door Swain en Gaucher⁴. Zij zagen in de snelle toename van de opsluiting in moderne tijden het gevolg van een democratische utopie: het streven naar een egalitaire samenleving vergde de inpassing van eenieder in een uniform sociaal-economisch systeem, waarvoor de overheid graag een financieel offer over had met als gevolg een ongekend sterke mate van vervreemding.

Lis en Soly hebben een belangrijke en uitermate lezenswaardige bijdrage geleverd aan de discussie over het vraagstuk van de collocatie. Jammer genoeg hebben zij de gelegenheid niet te baat genomen wetenschaps-historische, historisch-sociologische, sociaal-historische en economisch-historische verklaringsmodellen wat meer ineen te vlechten en daarmee de verkokering bij de studie van dit vraagstuk te doorbreken. Hun bronnenmateriaal bood er mogelijkheden voor. Een deel van hun argumentatie in de hoofdstukken 6 en 7 betekende ook een opschuiven in die richting. De epiloog keert echter deels weer terug naar de proletariseringstheorie uit de eerste hoofdstukken.

J. C. G. M. Jansen

1 E. Roudinesco, in: *Penser la folie. Essais sur Michel Foucault* (Parijs: Galilei, 1992) 22.

2 R. Porter, *De zin van de waanzin. Een sociale geschiedenis* (Amsterdam, 1991; Engelse editie 1987).

3 G. Charuty, *Le couvent des fous. L'internement et ses usages en Languedoc aux XIXe et XXe siècle* (Parijs, 1985).

4 G. Swain, M. Gauchet, *La pratique de l'esprit humain. L'institution asilaire et la révolution démocratique* (Parijs, 1980).

J. Gawronski, B. Kist, O. Stokvis-van Boetzelaer, *Hollandia Compendium. A contribution to the history, archaeology, classification and lexicography of a 150 ft. Dutch East Indiaman (1740-1750)* (Amsterdam: Rijksmuseum: Amsterdam: Elsevier, 1992, 540 biz., f280,-, ISBN 0 444 89415 2).

In de nacht van 13 juli 1743 liep het VOC-schip 'Hollandia' op de uitreis op een rots bij één van de Scilly-eilanden en verging met man en muis. Het nieuwe schip, een Oostindiëvaarder van het grootste type en gebouwd volgens het nieuwe, in 1742 geïntroduceerde charter, was om onverklaarbare redenen uit de koers geraakt. Onder de slachtoffers bevond zich Hendrik Frans van Imhoff (de jongere broer van de gouverneur-generaal) en diens vrouw Mathilde Bentinck. De overblijfselen uit het wrak werden in 1971 gelokaliseerd en sindsdien is in een meer dan tien jaren lang durend onderzoek een grote hoeveelheid voorwerpen boven water gebracht, waarvan

vele in het Rijksmuseum terecht zijn gekomen. De resultaten van dit archeologisch onderzoek vormen de basis van dit omvangrijke, op onorthodoxe wijze vormgegeven boek dat zich niet in een oogopslag laat doorgronden.

Het boek, zoveel wordt wel direct duidelijk, bestaat uit vier delen. In het eerste deel geeft Jerzy Gawronski een handzaam overzicht van alle tot dusverre gelokaliseerde VOC-wrakken. Zijn bijdrage is echter vooral een pleidooi voor een wetenschappelijk verantwoord onderzoek naar de overblijfselen van de schipbreuken, en wel zo dat daarin historisch en archeologisch onderzoek wordt geïntegreerd. VOC-schepen zijn, natuurlijk net als andere schepen, kleine 'miniatur-samenlevingen' en dat maakt scheepsarcheologie zo belangrijk en spannend: niet alleen worden schip en lading of (zoals meestal) overblijfselen daarvan aangetroffen, maar ook voorwerpen die aspecten van het dagelijks leven uit de betreffende tijd weerspiegelen. Aangezien Oostindiëvaarders alle werden gebouwd, uitgerust en bemand door één maatschappij, volgens dezelfde richtlijnen en met dezelfde doeleinden, krijgt archeologisch onderzoek naar VOC-wrakken een extra-dimensie: het schip staat voor een type van schepen en onderzoek kan bijdragen aan de kennis van de VOC zelf. Bovendien maakt het de door Gawronski bepleitte integratie van historisch en archeologisch onderzoek mogelijk. Immers, dankzij de gedetailleerde informatie uit de vele bronnen van het VOC-archief is het mogelijk om een vrij nauwkeurig beeld te schetsen van de scheepsconstructie en vooral van de uitrusting van een VOC-schip: de historische bronnen maken het mogelijk een 'model' te schetsen, waaraan archeologische vondsten kunnen worden getoetst, en omgekeerd kunnen deze vondsten vragen, die bronnen soms oproepen, beantwoorden.

De constructie van de VOC-schepen is onderwerp van de bijdrage van Kist. Kist schetst de discussie over de scheepsbouw bij de VOC omstreeks 1740. Het waren vooral de hervormingsgezinde Van Imhoff, die alvorens in 1742 het gouverneur-generaalschap op zich te nemen een jaar in de Republiek verbleef, en de bewindhebber Gerard Hasselaer, die op vernieuwing en verandering in de scheepsbouw aandrongen. Hun arbeid had resultaat: nieuwe charters werden geïntroduceerd naar ontwerp van de in Amsterdam werkende Engelse scheepsbouwmeester Charles Bentam. De introductie van de nieuwe bouwwijze liet heel wat sporen na in het VOC-archief. In resoluties en andere stukken werden afmetingen van scheepsromp, masten en staand en lopend want gespecificeerd, en er werden half opengewerkte modellen gemaakt, die de scheepstimmerlieden van de VOC-werven tot onderricht moesten dienen — één van deze constructiemodellen is thans nog in het Rijksmuseum aanwezig. De bijdrage van Kist gaat dan ook vergezeld van uitvoerige gegevens over schip, want en tuigage. Bovendien wordt de tekst gelardeerd met lange, soms bladzijden vullende citaten en lappen tekst uit de resoluties van de Heren Zeventien en rapporten van Van Imhoff en Hasselaer.

Deel drie is een circa 170 pagina's tellend *lexicon of the lists of equipment, stores, furniture and armament of Dutch East Indiamen*, samengesteld door Odilia Stokvis. In dit onderdeel van het boek wordt een opsomming gegeven van alle voorwerpen, gereedschappen etc. die volgens de officiële, door de Heren Zeventien vastgestelde 'Equipagelijsten' met de schepen werden meegegeven. Het gaat om de 'lyste van 't gene tot de equipage behorende ...' (inclusief de navigatie middelen of 'stuurmans goederen' en de 'boeken en kaarten'), voorts de lijst van medicamenten voor de chirugijnskist en de tenslotte de beknopte lijst of 'memorie van scheepsklederen'. Het lexicon geeft de naam, de Engelse vertaling en van de meeste voorwerpen een tekening of schets. Daarbij moet dan wel in aanmerking worden genomen, dat de lijst uit het midden van de achttiende eeuw dateert (tussen 1736 en 1788); het is niet altijd duidelijk of de tekening, die vaak berust op een voorbeeld uit een van de grotere Nederlandse musea (bijvoorbeeld het Openluchtmuseum) uit dezelfde tijd dateert. Een enkele keer moet de samensteller bekennen niet exact de vorm van het voorwerp te kunnen weergeven. Het lexicon

is een prachtig en uiterst nuttig naslagwerk, maar is helaas niet voorzien van een Nederlandstalige index (wel van een Engelstalige), waardoor het zoeken naar de betekenis van een bepaalde term (dat dus via de inhoudsopgave naar gebruikscategorie moet geschieden) nogal lastig is.

Het vierde, tevens grootste deel van het boek, wordt gevormd door een catalogus van archeologische vondsten van de Hollandia — *voor zover in het Rijksmuseum aanwezig*. Het Rijksmuseum heeft de beschikking gekregen over circa 70 % van de geregistreerde vondsten. Tot zijn spijt moet Gawronski constateren, dat vele voorwerpen, waaronder natuurlijk de kostbaarste, verkocht zijn aan diverse musea of verzamelaars. Dat geldt bijvoorbeeld voor de meeste van de circa 38.000 zilveren munten en de loden ballaststukken, die dan ook niet in deze catalogus zijn opgenomen. Over deze voorwerpen is wel documentatie bewaard gebleven, maar in dit boek wordt er weinig over gezegd. De catalogus van de overgebleven voorwerpen is zeer doordacht opgezet, met een in detail, naar gebruik en materiaalsoort uitgewerkte classificatie. Dat leidt ertoe dat sommige voorwerpen naast een 'gewoon volgnummer' met wel 6 cijfers worden geclassificeerd. Daardoor is tevens een model voor andere catalogi gemaakt, die dezelfde classificatie kunnen toepassen. Waarmogelijk wordt inde catalogus verwezen naar het voorafgaande lexicon. Overigens zal de catalogus niet tot ieders verbeelding spreken. De vele vondsten zijn over het algemeen zeer verminkt en de vele bladzijden met fragmenten van flessen en vaatwerk, met restanten van gereedschap en zwaar beschadigde pijpkoppen zullen de meeste lezers voor kennisgeving aannemen.

De vraag is nu of de lezer een helder beeld heeft gekregen van wat een Oostindiëvaarder nu allemaal aan boord had. Dat is toch eigenlijk slechts ten dele het geval. Men krijgt wel een indruk van de scheepsuitrusting, en in zijn inleiding geeft Gawronski een volledig overzicht van de categorieën van voorwerpen, die men bij scheepsarcheologisch onderzoek naar een Oostindiëvaarder kan aantreffen. Maar over een belangrijke categorie als die van de levensmiddelen en dranken — de mee te geven hoeveelheden waren door de Heren Zeventien voorgeschreven — en de verpakking daarvan wordt maar heel weinig gezegd. Waarom is ook deze lijst niet in het lexicon verwerkt? Ook over de lading, die uiteraard niet gestandariseerd is, is de informatie summier. Er wordt over de naar Azië meegegeven goederen wel het een en ander meegedeeld maar daarbij wordt het voor de lezer niet duidelijk of de bijlage op bladzijde 265 nu de gehele 'eis' of bestelling van goederen voor Batavia, Ceilon en Kaap de Goede Hoop omvat, zoals men uit de begeleidende tekst zou kunnen opmaken, dan wel een deel van de eis—zoals in de Engelse toelichting wordt vermeld. In feite is deze uit de resoluties der Heren Zeventien overgenomen lijst van goederen slechts een overzicht van hetgeen de kamers op voorgaande eisen of bestellingen uit Batavia niet of te weinig hadden verzonden en is het bij lange na niet een overzicht van alle goederen die de kamers op de bestelling van Batavia met uitgaande schepen mee gaven.

De samenstellers, bewust van de tekortkomingen, spreken bescheiden van 'A contribution...'. Als zodanig is het echter een indrukwekkende bijdrage en een geslaagde poging om historisch en scheepsarcheologisch onderzoek met elkaar te verbinden.

F. S. Gaastra

I. G. Dillo, *De nadagen van de Verenigde Oostindische Compagnie 1783-1795. Schepen en zeevarenden* (Dissertatie Leiden 1992; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1992, 304 blz., f39,90, ISBN 90 6707 296 6).

Vlak op de hielen van Van Eyck van Heslinga's uitstekende werk over de Nederlandse vaart op Azië na de liquidatie van de VOC is nu, uit dezelfde stal, het boek met de proloog van deze oorlogsperiode verschenen. In zakelijke, dikwijls klinische, bewoordingen ontleedt Dillo de